

'KOESE OP IT WETTER': GANZEN EN ZWANEN OP SLAAPPLAATSEN IN FRYSLÂN IN 1998-2002

Romke Kleefstra, Oscar Alexander & Jos Hooijmeijer

Fryslân is van groot belang als overwinteringsgebied van ganzen en zwanen. In het winterhalfjaar worden de aantallen pleisterende ganzen en zwanen maandelijks in kaart gebracht door vele Friese tellers, onder coördinatie van SOVON Vogelonderzoek Nederland. Aandacht voor de aantallen ganzen en zwanen op slaapplaatsen was er tot voor kort amper en dat terwijl juist deze aantallen gebieden kwalificeren voor de Europese Vogelrichtlijn. Sinds het najaar van 1996 worden onder impuls van de auteurs slaapplaatsstellingen van ganzen en zwanen in het Midden en Zuidwesten van Fryslân uitgevoerd. Dit artikel gaat in op de resultaten daarvan. Een artikel over duizelingwekkende aantallen, 1%-drempels, de Vogelrichtlijn en straf telwerk in koude winterochtenden.

INLEIDING

Toen eind 1998 de aanwijzing van gebieden onder de Europese Vogelrichtlijn speelde, werd duidelijk dat er weinig recente gegevens beschikbaar waren van de aantallen ganzen en zwanen die de nacht doorbrengen in belangrijke Friese vogelgebieden. De behoefte aan gegevens, kenbaar gemaakt door SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland (Van Roomen & Vogel 1996), plus eigen interesse was reden om in november 1998 aan te vangen met slaapplaatsstellingen in het centrale merengebied van Fryslân (Kleefstra 1999). Dit bleek de aanzet te zijn tot een project wat nu als 'FFF-Slaapplaatsstellingen ganzen en zwanen' door het leven gaat en waarmee actuele overzichten gegeven kunnen worden van de aantallen ganzen en zwanen in veel belangrijke Friese vogelgebieden.

Ondanks het gebrek aan gegevens zijn de slaapplaatsstellingen niet nieuw. Vooral pioniers op het gebied van gantentellingen, zoals Thomas Lebrecht, Jules Phillipona en Theo Mulder, hadden oog voor de slaapplaatsen en publiceerden daar uitgebreid over in o.a. het tijdschrift *Limosa* in de jaren '50, '60 en '70. Eind jaren '70 en begin jaren '80 waren het FFF-ers die in het kader van het FFF-Meeroeverproject aantallen ganzen op slaapplaatsen in kaart brachten (Altenburg 1987) en met de Vogelwerkgroep Friese IJsselmeerkust ('Fijkje') tellingen op de IJsselmeerkust uitvoerden (Haitjema 1983). Daarna waren slaapplaatsstellingen van ganzen vooral individuele initiatieven, zoals in het Groote Wielegebied (Nijland 1999) en op het Fochteloërveen (Feenstra 1998). Na de aanwijzing van grote delen van de Friese IJsselmeerkust in 1991 als Staats- en Beschermd Natuurmonument is, de monitoring van natuur-

Ganzen in de vroege ochtend op de Jan Durks Polder

foto: Anton Huitema

waarden van het gebied geïntensiveerd. In 1996 is gestart met het in kaart brengen van de belangrijkste slaapplaatsen langs de kust van Lemmer tot de Afsluitdijk (Hooijmeijer 2000).

GBIEDEN

Werden de slaapplaatsstellingen langs de Friese IJsselmeerkust reeds in 1996 met meerdere tellers opgestart, in het Friese binnenland waren de slaapplaatsstellingen in de winterseizoenen van 1998/99, 1999/2000 en 2000/01 aanvankelijk nog een individueel initiatief van de eerste auteur van dit artikel. Beperkten de tellingen zich in het eerste seizoen nog tot het centrale merengebied (Terkaplester Poelen, Sneekkermeergebied en Witte en Zwarte Brekken), in de loop van de tijd werden steeds meer gebieden geteld. Dit stimuleerde ook andere tellers slaapplaatsstellingen uit te voeren, waardoor sinds het winterseizoen van 2001/02 door meerdere tellers een

keur aan gebieden jaarlijks geteld worden en daarmee zogenaamde monitoringgebieden vormen (tabel 1). Zo worden met de inzet van de FFF-Vogelwerkgroep Zuidwest-Friese Merengebied alle meren en poelen rond Heeg, Gaastmeer en Oudega (W.) gelijktijdig geteld. Ook voor enkele andere gebieden meldten zich spontaan tellers aan, zoals voor de Alde Feanen, De Deelen en Van Oordt's Mersken. Daarnaast worden ieder jaar enkele additionele gebieden geteld om zodoende meer inzicht te krijgen in waar belangrijke slaapplaatsen gelegen zijn (tabel 1).

WERKWIJZE

De slaapplaatsstellingen van ganzen en zwanen worden uitgevoerd in de periode begin oktober - halverwege maart. Een slaapplaats wordt minstens eenmaal per maand geteld, bij voorkeur eenmaal per 2-3 weken om zodoende goed inzicht te verkrijgen in de aantallen die zich gedurende de

Tabel 1. Onderzochte slaappleaatsen in de periode 1998-2002. Weergegeven is of het een monitoring- of additioneel telgebied vormt, in welke winterseizoenen geteld is en hoe vaak en welke delen van het gebied geteld zijn.

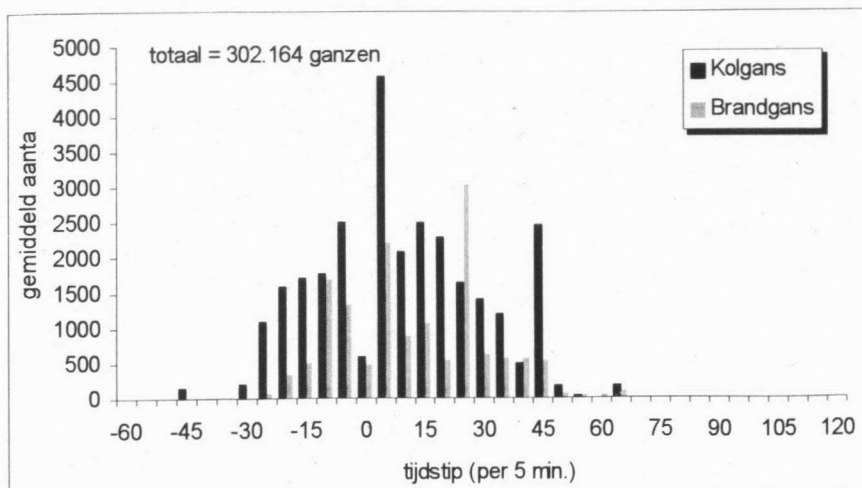
Gebied	Mon.	Add.	98/99	99/00	00/01	01/02	Getelde slaappleaatsen
Blauwhuister Poelen, Blauwhuis	x		-	8	9	22	Het Vliet, Sipkemeer en Rietmeer
Bocht van Molkwar, Molkwerum	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Brandemeer, Oldelamer		x	-	-	-	5	Petgaten Brandemeer-Zuid
De Deelen, Aldeboarn	x		-	8	-	-	Gehele gebied, incl. zandwinning Deelenput
Easterskar, Sintjohannesga	x		-	-	-	5	Natuurontwikkelingsgebied aan Liemdyk
Frieswykpolder, Gersloot	x		-	9	-	-	Gehele gebied
Gouden Bodem, Heegermeer	x		-	-	5	8	Gehele gebied
Grote Gaastmeer en Zandmeer, Gaastmeer	x		-	-	9	3	Gehele gebied
Hissemeer en Piekemeer, IJlst	x		-	-	2	7	Gehele gebied
Idzegaaster Poel en De Pine, Heeg	x		-	-	6	11	Gehele gebied
Jan Durks Polder, Alde Feanen	x		-	8	-	-	Gehele gebied
Kraenlannen, De Veenhoop	x		-	10	-	-	Gehele gebied
Lange Hoek, Heegermeer		x	-	-	1	3	Gehele gebied
Lemsterhoek, Lemmer	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Makkumer Noardwaard	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Makkumer Súdwaard	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Mokkebank, Laaxum	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Oudegaasterbrekkeningebied, Oudega (W.)	x		-	8	9	15	Gehele gebied
Piarnier Kooiwaard, Piaam	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Rottige Meenthe, Nijetrijne		x	-	-	-	5	Petgaten t.z.v. P. Stuyvesantweg
Samenvoeging, Fluessen, Koudum		x	-	-	1	-	Gehele gebied
Sneekermeer / Goingarjipster Poelen	x		10	8	6	12	Gehele gebied, excl. Boezemland aan Zoutepoel
Steile Bank, Nijemirdum	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Swin, Elahuizen		x	-	-	-	11	Gehele gebied
Terkaplester Poelen / Akmarjip	x		10	11	12	11	Gehele gebied
Tjeukemeer, Sint Nicolaasga		x	-	-	-	4	Polder Houttoom / oeverlanden Uilesprong
Warkumerwaard, Workum	x		6	6	6	6	Gehele gebied
Witte en Zwarte Brekken, Sneek	x		4	8	7	6	Zomerpolders Krite, Deeklân en Lange Warren
Wydlannen, Saiterp., Panhuysp., Alde Feanen		x	-	-	-	4	Gehele gebieden

winter op een slaappleaats ophouden. De tellingen worden in de vroege ochtend uitgevoerd vanaf zo'n anderhalf uur voor zonsopgang. Ochtendtellingen leveren de beste gegevens, omdat ganzen in de namiddag en avond pas

laat op de slaappleaats arriveren wanneer het al te donker is om nog te tellen, terwijl in de ochtend ganzen beginnen te vliegen zodra het licht wordt (figuur 1). De tellingen worden per slaappleaats

uitgevoerd vanaf een vaste telpost, die een goed uitzicht biedt op de vertrekkende ganzen. Na inname van de telpost wordt bijgehouden hoeveel ganzen de slaappleaats verlaten, totdat de slaappleaats leeg is (meestal één tot twee uur na zonsopgang). De meeste slaappleaatsen werden door één persoon geteld. Op een enkele grote, onoverzichtelijke slaappleaats werd door twee personen gelijktijdig geteld vanaf verschillende telposten, waarbij vertrektijden van groepen ganzen werden genoteerd om dubbeltellingen te voorkomen.

In het winterseizoen van 2001/02 werden de slaappleaatsen van Kleine rietganzen in Zuidwest-Fryslân eenmaal per twee weken gelijktijdig geteld door de FFF-Vogelwerkgroep Zuidwest-Friese Merengebied. Hiervoor werden door de betrokken tellers data geprikt. Ook op de Friese IJsselmeerkust wordt door tellers gelijktijdig geteld. Naast de slaappleaatsstellingen van steltlopers, meeuwen en sterns in de avonduren vinden er maandelijks ochtendtellingen plaats die speciaal ge-

Figuur 1. Vertrek van Kol- en Brandganzen in het zuidelijke Sneekermeergebied vanaf de slaappleaats (-30 = 30 min. voor zonsopgang, 0 = zonsopgang, 30 = 30 min. na zonsopgang).

richt zijn op ganzen en zwanen. De avondtellingen van ganzen en zwanen zijn in dit artikel slechts ter aanvulling gebruikt.

Vrijwel alle slaaplaatstellingen werden uitgevoerd bij gunstige weersomstandigheden. Indien nodig werd de telling een dag opgeschoven bij langdurige neerslag of krachtige wind (beide factoren die het tellen met verrekijkers en telescopen erg lastig, zo niet onmogelijk) maken.

Kleine groepen tot circa 250 vogels zijn tot op het individu exact te tellen. Bij grotere groepen worden eenheden van 10 tot 50 vogels afgepast op de rest van de groep, wat sneller tellen (schatten) mogelijk maakt. Bij groepen die bestaan uit verschillende soorten wordt een procentuele schatting gemaakt per soort. Praktisch voorbeeld: Er vliegt een grote groep ganzen op. Je telt een groepje van 10 stuks uit de groep en past deze af op de rest. Na de hele groep afgepast te hebben, staat de handteller op 450. Je hebt dus 4.500 ganzen geteld (450×10). De groep bestaat uit 20% Brandganzen en 80% Kolganzen. Dat houdt in dat er 900 Brandganzen en 3.600 Kolganzen geteld zijn. Dit mag natte vingerwerk lijken, maar met het korte tijdsbestek waarin geteld moet worden (ganzen vliegen weg en nieuwe opvliegende groepen kunnen snel volgen) en de grote aantallen die veelal aangetroffen worden, is dit de enige, praktische manier om de aantallen in kaart te krijgen. De methodiek is conform landelijke richtlijnen (Hustings *et al.* 1985; Van Roomen & Hustings 1996). In welke winterseizoenen slaapplaatsen geteld zijn en het aantal tellingen per gebied per seizoen staat weergegeven in tabel 1.

RESULTATEN PER GEBIED

Per gebied wordt gekeken naar de maximaal aantallen die per soort zijn vastgesteld. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de zogenaamde '1%-drempels'. In het kader van de Europese Vogelrichtlijn c.q. de internationale betekenis van een gebied worden de vogelkundige waarden van een gebied overwegend uitgedrukt in procentnormen. Daarbij wordt gekeken naar hoeveel procent van de biogeografische populatie voorkomt in een gebied. Een biogeografische populatie van een vogelsoort is een uit een bepaald broedgebied afkomstige populatie (groep) van vogels, die nauwelijks (genetische) uitwisseling heeft met andere populaties. Voorbeeld: De 1%-

Kol- en Brandganzen arriveren op de slaapplaats

foto: Pieter Schaper

drempel van de Kolgans bedraagt 6.000 stuks. Wanneer nu in een gebied een maximaal aantal van 18.500 Kolganzen wordt vastgesteld, overschrijdt het gebied daarmee 3,1 keer de 1%-drempel. Het gebied herbergt dus 3,1% van de biogeografische populatie van de Kolgans. Wil een gebied in aanmerking komen om geselecteerd te worden voor de Europese Vogelrichtlijn, dan zal een gebied met regelmaat de 1%-drempel moeten overschrijden van een soort, waarmee het gebied van internationaal belang geacht wordt voor de betreffende soort. De 1%-drempels per soort zijn ontleend aan Rose & Scott (1997) (zie ook Meininger *et al.* 1995). In de tabellen wordt van een aantal soorten per gebied het maximum weergegeven dat met slaaplaatstellingen is vastgesteld, hoeveel procent dit bedraagt van de biogeografische populatie (%), en de maand waarin dit maximum is vastgesteld. De gebieden zijn opgedeeld in de zoetwatersystemen Friese IJsselmeerkust, Friese laagveenmoerassen en Friese meren.

FRIESE IJSELMEERKUST

De ganzen- en zwanenslaapplaatsen langs de Friese IJsselmeerkust liggen allemaal op de voormalige Zuiderzeekwelders en zandplaten, die samen het Staats- en Beschermd Natuurmonument 'Friese IJsselmeerkust' vormen. Een van de belangrijkste redenen voor de aanwijzing als Natuurmonument in 1991 was de enorme vogelrijkdom van het gebied. Maar liefst meer dan 20 soorten overschreden de

1%-drempel. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het hele gebied tevens valt onder de bepalingen van de Europese Vogelrichtlijn. De tellingen waarop deze aantallen zijn gebaseerd, zijn echter grotendeels al in de jaren '70 en begin jaren '80 uitgevoerd. Midden jaren '90 ontstond dan ook behoefte aan een actualisatie van deze cijfers. In samenwerking met het RIZA (Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling) en meer dan 25 vrijwilligers, zijn onder coördinatie van It Fryske Gea sinds 1995 vrijwel maandelijks de belangrijkste gebieden langs de kust geteld, zowel overdag als tijdens slaaplaatstellingen. De resultaten van dit telwerk en de tellingen uit het verleden zijn samengebracht in een overzichtsrapport (Van der Burg & Poutsma, 2000). De telgegevens van 2000-2002 komen uit het archief van It Fryske Gea. De in dit artikel gepresenteerde telgegevens zijn op beide bronnen gebaseerd.

Hieronder worden van noord naar zuid de belangrijkste slaapplaatsen besproken. De vogels die op deze slaapplaatsen overnachten, foerageren in een brede strook langs de hele Friese IJsselmeerkust tot ongeveer 5 km landinwaarts. Zowel aan de zuid- als aan de westkust zijn ganzengedoogebieden ingesteld. Het is niet duidelijk in welke mate er sprake is van uitwisseling met slaapplaatsen elders langs de kust en in het binnenland. Het ligt voor de hand dat met name bij harde westelijke wind een deel van de vogels op binnendijkse slaapplaatsen zal overnachten, aangezien de buitendijkse slaapplaatsen door opstuwing

van het IJsselmeerwater dan te diep en onrustig en daardoor minder geschikt worden.

Makkumer Noardwaard Op de Noardwaard overnachten de meeste ganzen op de ondiepten direct ten noorden van het eiland, terwijl het grasland op de Noardwaard meestal niet gebruikt wordt. Alleen bij harde wind wordt hier de beschutting opgezocht als ook in de 'Sotterumer Geul', tussen de Noardwaard en de IJsselmeerdijk. De belangrijkste foerageergebieden liggen ten noorden en oosten van Makkum, maar soms wordt ook ten noorden van de A7 naar voedsel gezocht. Kleine zwanen foerageren regelmatig op de fonteinkruidvelden rond de Makkumer Waarden zonder dat er sprake is van grote concentraties op slaappleatsen. De voor de onderzoeksperiode 1998-2002 vermelde aantallen (tabel 2) zijn waarschijnlijk aan de lage kant. In de jaren '90 zijn in dit hele gebied waarnemingen bekend van ruim 200 exemplaren. Verder zijn zoals op veel plaatsen ook in dit gebied, inclusief de zuidelijke waarden, de aantallen Kol- en Brandganzen fors toegenomen van resp. 5.000 naar 20.000 en 1.000 naar 8.000 exemplaren. Eind jaren '70 en begin jaren '80 waren de aantallen Grauwe ganzen om onbekende redenen waarschijnlijk niet kleiner dan eind jaren '90, ondanks de sterke toename van deze soort in Noordwest-Europa. Wel lijkt de soort de laatste paar jaar ook rond Makkum toe te nemen. In de vroege herfst kunnen in de omgeving van Piaam regelmatig meer dan 1.000 Kleine rietganzen worden aangetroffen, afkomstig van de slaappleatsen op de Makkumer Waarden en de Warkumerwaard. Vanaf november verblijven de vogels waarschijnlijk meer rond het Oudegaasterbrekengebied om aan het begin van de winter naar Vlaanderen te vertrekken.

Tabel 2. Vastgestelde maxima op en rond de Makkumer Noardwaard.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	12	0,1	dec. 2002
Grauwe gans	470	0,2	nov. 2001
Kolganzen	16.000	2,7	mrt. 2002
Brandganzen	4.500	2,5	dec. 1999

Makkumer Súdwaard en Piamer Koaiwaard Bij rustig weer en oostelijke wind bevinden de meeste ganzen zich in de ondiepe kuststrook direct ten westen van deze gebieden, gelegen tussen Makkum en Gaast. Onder minder gunstige omstandigheden wordt vaak de luwte van de 'Piamer

Geul', die tussen deze beide gebieden doorloopt, opgezocht. Recent kan daar het nieuwe natuurontwikkelingsgebied op de Makkumer Súdwaard aan worden toegevoegd. Het grasland op de Koaiwaard wordt vrijwel nooit als slaappleats benut. Meestal is het te droog en mede door de omliggende struweelzone biedt het ganzen daardoor geen veilige slaappleats. De meeste vogels foerageren in de driehoek Gaast-Makkum-Idsegahuizum. Zie voor een bespreking van de ontwikkelingen en resultaten onder Makkumer Noardwaard.

Tabel 3. Vastgestelde maxima op en rond de Makkumer Súdwaard en Koaiwaard.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietganzen	1.490	4,4	okt. 1999
Grauwe gans	695	0,3	okt. 1999
Kolganzen	10.510	1,8	okt. 2001
Brandganzen	3.500	1,9	mrt. 1999

Warkumerwaard De Warkumerwaard ten westen van Workum, is één van de belangrijkste slaappleatsen voor ganzen langs de Friese IJsselmeerkust. De ondiepten ter hoogte van Gaast (Gaastwad) en de natuurontwikkelingszandplaten aan de zuidkant van het gebied, bieden aan tienduizenden ganzen een veilige rustplaats. Bij harde westenwind loopt het grasland van de buitenwaard onder water en slapen daar de meeste ganzen. De weidse grasvlakte op de binnenwaard fungeert soms ook als slaappleats en is een belangrijk foerageergebied. Dat laatste geldt ook voor de polders tussen Workum, Ferwoude en Gaast en het gebied tussen Workum, It Heidskip en Hindeloopen. De langgerektheid van het gebied maakt het lastig te tellen, waardoor minimaal twee tellers nodig zijn. Desondanks valt het nog altijd niet mee om de enorme aantallen ganzen op deze slaappleats nauwkeurig te tellen. Wat bij de Makkumer Waarden gezegd is voor de Kleine zwaan geldt ook voor de Warkumerwaard (tabel 4). Halverwege de jaren '90 werden regelmatig 3-400 exemplaren geteld. De laatste jaren lijkt de soort langs de Friese IJsselmeerkust af te nemen, mogelijk als gevolg van versnelde doortrek naar de Flevopolders. Kol- en Brandganzen zitten ten opzichte van de jaren '70 en '80 duidelijk in de lift toen gemiddeld maximaal ongeveer 6.000 respectievelijk 3.500 exemplaren geteld werden. Dergelijke aantallen Brandganzen worden tegenwoordig soms zelfs nog in begin mei gemeld, terwijl deze soort vroeger begin april al groten-deels uit het gebied verdwenen was.

De laatste jaren nemen de aantallen Grauwe ganzen in met name de (na)zomer fors toe. Kleine rietganzen zijn ook toegenomen, al is het vermeldde maximum van 1.031 wel een uitschieter.

Tabel 4. Vastgestelde maxima op en rond de Warkumerwaard.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	26	0,2	dec. 2002
Toendrarietganzen	70	0,1	jan. 2000
Kleine rietganzen	1.031	3,0	okt. 1999
Grauwe gans	2.694	1,3	okt. 1999
Kolganzen	48.355	8,1	mrt. 2002
Brandganzen	58.485	32,5	jan. 2002

Bocht fan Molkwar In dit gebied slapen de ganzen meestal in het ondiepe en luwe water tussen de buitendijkse rietvelden en de voor de kust opgespoten natuurontwikkelingseilanden tussen Molkwerum en Hindeloopen. Gefoerageerd wordt er meestal in de weilanden tussen Stavoren, Hindeloopen en Koudum. Ten opzichte van de jaren '70 en '80 zijn alle soorten ganzen in dit gebied (zeer) sterk toegenomen (tabel 5). Het natuurontwikkelingsproject zal hier zeker toe hebben bijgedragen, aangezien het gebied als slaappleats aantrekkelijker is geworden.

Tabel 5. Vastgestelde maxima op en rond de Bocht fan Molkwar.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietganzen	60	0,2	feb. 2000
Grauwe gans	950	0,5	dec. 1998
Kolganzen	16.000	2,7	feb. 1999
Brandganzen	5.500	3,1	jan. 2002

Mokkebank Onder Mirns, ten oosten van de Mokkebank is in het kader van natuurontwikkeling een aantal zandplaten opgespoten. Op deze platen en het omringende, ondiepe water kunnen soms grote aantallen ganzen de nacht doorbrengen. Het grasland op de Mokkebank staat in de winter meestal plasdras en is dan ook geschikt als slaappleats, met name bij ruw weer. De foerageergebieden van de ganzen van deze slaappleats liggen in de polders tussen Stavoren, Oudega (G.) en Oudemirdum. Incidenteel slapen er ook ganzen die overdag foerageren in de Noordoostpolder. Dit betreft dan met name Kolganzen en Toendrarietganzen. In de jaren '70 en '80 waren er hooguit enkele honderden Brandganzen op de slaappleats tegen een gemiddeld jaarmaximum van zo'n 7.000 op dit moment (tabel 6). De maximale aantallen Kolganzen liggen de laatste jaren wat lager dan midden jaren '90 (20-25.000) maar nog altijd een stuk

hoger dan in de jaren '70 en '80. Kleine rietganzen maken incidenteel gebruik van de Mokkebank als slaappleaats.

Tabel 6. Vastgestelde maxima op en rond de Mokkebank.

Soort	Aantal	%	Maand
Toendrarietgans	83	0,1	nov. 2002
Kleine rietgans	1.050	3,1	nov. 1999
Grauwe gans	175	0,1	nov. 1999
Kolgans	8.500	1,4	mrt. 2001
Brandgans	11.065	6,1	mrt. 1999

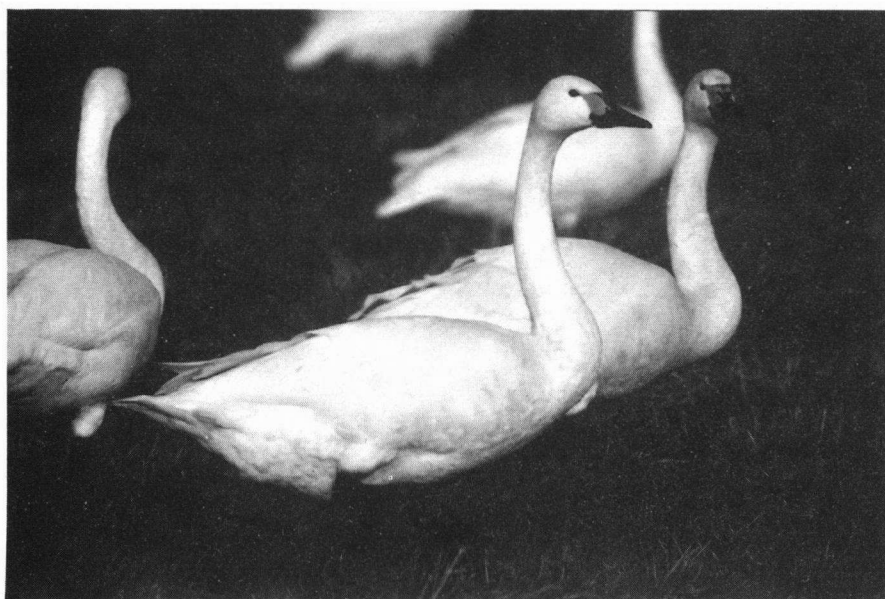
Steile Bank De Steile Bank bestaat uit een complex van onbegroeide zandplaten ter hoogte van Oude- en Nijemirdum. Het is langs de Friese IJsselmeerkust één van de grootste slaappleaatsen, waar bovendien vrijwel alle soorten overnachten (tabel 7). Met name bij oostenwind vallen enor-

gebied zal hierdoor zowel qua soorten als qua aantallen verhoudingsgewijs groter zijn. Voor Kleine zwanen is de Steile Bank e.o. van belang als slaap- en foerageerplaats. In december 1997 werd zelfs een uitschieter van 1.400 exemplaren geteld. De aantallen Kol- en Grauwe ganzen zijn niet wezenlijk anders dan eind jaren '70/begin jaren '80 met een gemiddeld maximum van zo'n 20-25.000 respectievelijk 400 exemplaren. Het aantal Toendrarietganzen is vermoedelijk zelfs enigszins afgenomen, terwijl Kleine rietganzen sinds het begin van de jaren '80 sterk zijn afgenomen. Deze laatste soort maakt nu vooral in de vroege herfst, direct na de aankomst in half september tot in oktober gebruik van de Steile Bank (zie ook Makkumer Waarden). De Brandgans zit wel duidelijk in de

polder en in de polders ten zuiden van Sloten en rond Lemmer. Dezelfde telproblemen als beschreven bij de Steile Bank doen zich ook in dit gebied voor. De aantallen op deze slaappleaats kunnen sterk variëren, waardoor de meeste in tabel 8 genoemde aantallen uitschieters zijn. De aantallen Kolganzen, Brandganzen en Toendrarietganzen liggen gemiddeld respectievelijk een factor 3-4-5 lager, terwijl Kleine rietganzen onregelmatig van deze slaappleaats gebruik maken.

Tabel 8. Vastgestelde maxima op en rond de Lemsterhoek.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	40	0,2	dec. 2000
Toendrarietgans	9.500	11,9	jan. 2002
Kleine rietgans	1.125	3,3	okt. 1999
Grauwe gans	974	0,5	okt. 1999
Kolgans	11.099	1,8	jan. 2002
Brandgans	15.149	8,6	jan. 2002

De Kleine zwaan, talrijk op de Makkumer Súdwaard en Piamer Koaiwaard foto: archief Twirre

me oppervlaktes zandplaat droog tot enkele kilometers ver het IJsselmeer in. De massaliteit en de grote telfstand maken deze slaappleaats moeilijk telbaar. Daarbij komt nog dat veel ganzen laag over het water afvliegen richting foerageergebieden bij Rijs, Oudega (G-S), Sloten, Lemmer en zelfs de Noordoostpolder en daardoor slecht zichtbaar en op naam te brengen zijn, ook al omdat geluiden meestal niet hoorbaar zijn vanaf de telpost. Steekproefsgewijs is wel een aantal keren vanaf de dijk van de Noordoostpolder geteld. Met name Kleine zwanen, Toendrarietganzen en in mindere mate Kolganzen blijken vanaf de Steile Bank pal zuidwaarts te vliegen richting de akkerbouwgebieden van de polder. De foutenmarge van de slaappleaatsstellingen van dit

lift al is het in tabel 7 vermelde aantal wel een uitschieter. Gemiddeld ligt het maximum op ongeveer 14.000 vogels, maar dat is nog altijd ruim twee keer zo veel als in de jaren '70-'80.

Tabel 7. Vastgestelde maxima op en rond de Steile Bank.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	181	1,1	dec. 1999
Toendrarietgans	12.375	15,5	jan. 1999
Kleine rietgans	1.685	5,0	okt. 1999
Grauwe gans	305	0,2	nov. 2000
Kolgans	22.150	3,7	feb. 1999
Brandgans	40.485	22,5	dec. 2001

Lemsterhoek De slaappleaats in dit gebied ligt tussen Lemmer en Tacozijl op een aantal zandplaten en ondiep water ten westen van 'Polder Oudmirderveld'. Er wordt vanaf deze slaappleaats gefoerageerd in de Noordoost-

FRIESE LAAGVEENMOERASSEN

De Friese laagveenmoerassen, alle gelegen in het Lage Midden van Fryslân, zijn tot nu toe alle één seizoen geteld. Alde Feanen en De Deelen zijn op basis van oude slaappleaatsgegevens aangewezen als Speciale Beschermingszones onder de Europese Vogelrichtlijn. Dit geldt niet voor It Easterskar, de Brandmeer en de Rottige Meenthe. Voor aantallen ganzen op slaappleaatsen in het Groot-e Wielengebied wordt verwezen naar Nijland (1999).

Alde Feanen De Alde Feanen is met haar natte natuurontwikkeling, zomerpolders en boezemlanden rijk aan slaappleaatsen. Hiervan zijn de afgelopen jaren enkele onderzocht (tabel 9). Op basis van watervogeltellingen in begin jaren '80 werd het aantal overnachtende Kolganzen in de Alde Feanen geschat op 40.000 stuks (Altenburg 1987). Vermoedelijk komen deze aantallen tegenwoordig overeen met die in het Sneekermeergebied (ca. 70.000), maar daarvoor zal de komende jaren meer onderzoek moeten plaatsvinden, met name met regelmatige tellingen in zomerpolders als 'Laban' en 'Wyldlannen'. Daarmee zal ook duidelijk worden met wat voor aantallen Brandganzen overnachten in het gebied. Om een goede indruk te krijgen van het aantal overnachtende Grauwe ganzen zijn met name slaappleaatsstellingen in de (na)zomer van belang. Vooral de Jan Durks Polder kent dan flinke concentraties van deze soort. Belangrijke foerageergebieden van ganzen uit de Alde Feanen zijn

gelegen in de graslanden ten zuidwesten van Warten en de veenweiden rond Goëngahuizen, De Veenhoop en Aldegea (Sm.).

Tabel 9. Vastgestelde maxima op slaapplaatsen in de Alde Feanen.

Jan Durks Polder			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	22	0,1	okt. 1999
Kolgans	11.817	2,0	nov. 1999
Kraenlannen			
Soort	Aantal	%	Maand
Kolgans	1.170	0,2	nov. 1999
Grauwe gans	408	0,2	sept. 1999
Panhuyspoel			
Soort	Aantal	%	Maand
Kolgans	9.500	1,6	jan. 2002
Brandgans	1.800	1,0	jan. 2002
Saierpolder			
Soort	Aantal	%	Maand
Kolgans	12.500	2,1	jan. 2002
Brandgans	2.500	1,4	jan. 2002
Wydlannen			
Soort	Aantal	%	Maand
Kolgans	11.800	2,0	nov. 2001
Brandgans	3.500	1,9	nov. 2001

Brandemeer Uit recente jaren waren onvoldoende gegevens beschikbaar om de Brandemeer bij Oldelamer te samen met de Rottige Meenthe te selecteren voor de Vogelrichtlijn, ondanks dat van Kleine zwaan en Kolgans bekend was dat beide soorten het gebied waarschijnlijk als slaapplaats gebruiken met 1-5% van de betreffende biogeografische populatie (Koffijberg *et al.* 1997; Van Roomen *et al.* 2000). Tabel 10 laat zien dat van de Kleine zwaan en Kolgans noemenswaardige maxima werden vastgesteld in de Brandemeer, alhoewel de indruk is dat het gebied maar gedurende een korte periode per seizoen door Kolgans als slaapplaats gebruikt wordt. Tezamen met de aantallen van beide soorten in de Rottige Meenthe is duidelijk dat het gebied Rottige Meenthe/Brandemeer met Kleine zwaan en Kolgans inderdaad kwalificerende soorten voor de Vogelrichtlijn in huis heeft. De vogels slapen in de petgaten in het zuidelijke deel van de Brandemeer en foerageren overwegend in de polders ten zuiden van het Tjeukemeer.

Tabel 10. Vastgestelde maxima op de slaapplaatsen in de Brandemeer.

Soort	Aantal	%	Maand
Knobbelzwaan	69	-	okt. 2001
Kleine zwaan	111	0,7	nov. 2001
Grauwe gans	656	0,3	feb. 2002
Kolgans	3.605	0,6	feb. 2002

De Deelen De Deelen heeft zich als Vogelrichtlijngebied met Kol-

Brandgans gekwalificeerd op basis van slaapplaatsgegevens (Van Roomen *et al.* 2000). Tijdens de slaapplaatsstellingen werden geen aantallen Brandgans vastgesteld die de 1%-drempel overschreden, maar bekend is dat de soort dit wel pleisterend doet binnen de grenzen van het Vogelrichtlijngebied. De Kolgans maakt met name in het najaar gebruik van het gebied als slaapplaats. De Grauwe gans doet dit zeer waarschijnlijk in de nazomer met aantallen die aanmerkelijk hoger zullen liggen dan het maximum dat staat weergegeven in tabel 11. De vogels slapen grotendeels in de petgaten in het westelijke deel van De Deelen en op de zandwinput die ten zuiden van het laagveenmoeras ligt. Gefoerageerd wordt er in de veenpolders rond het gebied. Tevens wordt in zuidwestelijke richting getrokken richting de veenpolders nabij het Tjeukemeer.

Tabel 11. Vastgestelde maxima op de slaapplaatsen in De Deelen.

Soort	Aantal	%	Maand
Grauwe gans	689	0,3	okt. 1999
Kolgans	6.549	1,1	nov. 1999
Brandgans	585	0,3	jan. 2000

Easterskar Laagveenmoeras 'It Easterskar' wordt in vrijwel geen enkel rapport of beleidsstuk aangaande belangrijke vogelgebieden genoemd, terwijl de regio wel van belang is als pleistergebied van zwanen en ganzen en het laagveenmoeras van enig belang lijkt te zijn als slaapplaats van Grauwe ganzen (Koffijberg *et al.* 1997). Uit de slaapplaatsstellingen blijkt dit laatste geenszins (tabel 12). Het gebied wordt door de Kolgans slechts mondjesmaat gebruikt in het najaar. Voor de Grauwe gans geldt dat de soort mogelijk in de nazomer in flinke concentraties in het gebied kan voorkomen. Soortgerichte slaapplaatsstellingen zouden hier meer duidelijkheid over kunnen verschaffen. Ganzen die pleisteren rond It Easterskar bleken overwegend afkomstig te zijn van slaapplaatsen bij de Terkaplester Poelen.

Tabel 12. Vastgestelde maxima op de slaapplaatsen in It Easterskar.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	14	0,1	nov. 2001
Grauwe gans	437	0,2	nov. 2001
Kolgans	1.255	0,2	nov. 2001

Frieswykpolder Natuurontwikkelingsgebied Frieswykpolder nabij Gersloot heeft in het najaar als slaapplaats een grote aantrekkingskracht op Kolgans (tabel 13). Wanneer eenmaal de

grote zomerpolders in Midden-Fryslân, zoals die rond de Terkaplester Poelen en in Van Oordt's Mersken, onder het boezemwater verdwijnen, nemen de aantallen in de Frieswykpolder af. Ook voor dit gebied geldt dat de Grauwe gans talrijk kan zijn in de nazomer, maar gegevens daarover ontbreken vooralsnog. Feit is echter wel dat de Frieswykpolder met o.a. Kolgans een kwalificerende soort voor de Vogelrichtlijn in huis heeft en het gebied met aangrenzende natuurreservaten in de Riperkrite als 'Warren' en 'Slûshoeke' ook aan andere selectiecriteria voldoet. De Kolgans van de Frieswykpolder foerageren overwegend in de Riperkrite bij Tijnje en de veenpolders rond De Deelen.

Tabel 13. Vastgestelde maxima op de slaapplaatsen in de Frieswykpolder.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	59	0,3	nov. 1999
Grauwe gans	152	0,1	okt. 1999
Kolgans	16.015	2,7	nov. 1999
Brandgans	308	0,2	nov. 1999

Rottige Meenthe De eenheid van Rottige Meenthe en Brandemeer heeft zich niet als Vogelrichtlijngebied weten te kwalificeren wegens een gebrek aan recente slaapplaatsgegevens van o.a. Kleine zwaan en Kolgans (zie ook bespreking Brandemeer). Op basis van de slaapplaatsstellingen in het seizoen 2001/02 blijkt dat de Kolgans de 1%-drempel ruimschoots overschrijdt (tabel 14), vooral wanneer de gegevens van beide gebieden worden samengevoegd. Datzelfde lijkt ook op te gaan voor de Kleine zwaan, waarvan duidelijk is geworden dat de aantallen in december 2001 in Rottige Meenthe/Brandemeer de 1%-drempel overschreden. Mogelijk dat ook de nazomerconcentraties van de Grauwe gans in beide gebieden tezamen de 1%-drempel van de soort overschrijden. Daarmee hebben de slaapplaatsstellingen aangetoond dat Rottige Meenthe en Brandemeer zich op basis van recente telgegevens kunnen kwalificeren als Vogelrichtlijngebied.

Tabel 14. Vastgestelde maxima op de slaapplaatsen in de Rottige Meenthe.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	136	0,8	dec. 2001
Kolgans	7.317	1,2	dec. 2001
Grauwe gans	531	0,3	okt. 2001

FRIESE MEREN

Van alle grote Friese meren zijn tot nu toe die meren onderzocht op aantallen ganzen en zwanen op slaapplaatsen

die beschikken over geschikte slaappleaatsen, zoals zomerpolders. Daarom is tot nu toe geen aandacht uitgegaan naar Bergumermeer, De Leijen, Pikmeer/Wijde Ee, Langweerderwieden, Koevordermeer, Grootte Brekken en Slotermeer. In het Lauwersmeer zijn tal van slaappleaatsen bekend, maar om praktische redenen is dit gebied hier nog niet nader op onderzocht (ligt buiten de regio van de actieve slaappleaatsstellers en zijn vanwege de omvang van het gebied en de slaappleaatsen zijn waarnemers nodig). Van alle kleinere meertjes en poelen die Fryslân rijk is, zijn enkele geteld, zoals die rond Heeg, Oudega (W.) en Gaastmeer en het Swin.

Fluessen Van de Fluessen zijn weinig historische of recente slaappleaatsgegevens bekend. Anekdotische indrukken bevestigen het vermoeden dat het gebied met haar zomerpolders en vele boezemlandjes van belang is als slaappleaats van zowel Kolgans, Brandgans als Kleine rietgans. Om dit met cijfers te staven, komen deze gebieden, evenals de nabijgelegen poelen 'Aent Liewespoel' en 'Hofmeer', in aanmerking de komende winters geteld te worden. In tabel 15 staan de resultaten van een eenmalige telling van 'De Samenvoeging'. Met name deze zomerpolder aan de zuidzijde van de Fluessen is van groot belang als slaappleaats voor Kol- en Brandgans.

Tabel 15. Vastgestelde maxima op de slaappleaats in De Samenvoeging (Fluessen).

Soort	Aantal	%	Maand
Kolgans	15.720	2,6	dec. 2000
Brandgans	10.200	5,7	dec. 2000

Heegermeer Het Heegermeer is wonderwel niet gekwalificeerd als Vogelrichtlijngebied (zie ook Kleefstra & Boele 2002). Reden te meer onderzoek te doen naar de ornithologische waarden van het gebied door middel van slaappleaatsstellingen. Deze zijn deze uitgevoerd in weidevogelreservaat 'Gouden Bodem' en op het boezemland 'Lange Hoek'. In zowel het winterseizoen 2000/01 als 2001/02 bleken beide slaappleaatsen grote aantallen Kleine rietgans te herbergen (tabel 16). Daarmee voldoet het Heegermeergebied aan de kwalificatie-eisen van de Europese Vogelrichtlijn. De Kleine rietgans van het Heegermeer foerageren overwegend in de graslanden tussen Heeg en Gaastmeer en in de graslanden nabij Elahuisen, ten oosten van de Fluessen.

Tabel 16. Vastgestelde maxima op slaappleaatsen aan het Heegermeer.

Gouden Bodem			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	3.880	11,4	nov. 2001
Kolgans	350	0,1	mrt. 2002
Lange Hoek			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	3.100	9,1	dec. 2001
Brandgans	1.350	0,8	dec. 2001

Hissemeer en Piekemeer Tijdens slaappleaatsstellingen aan de Oudegaasterbrekken in het winterseizoen 2000/01 werden met regelmaat grote aantallen gans opgemerkt boven het Hisse- en Piekemeer bij IJlst. Aanleiding om in datzelfde seizoen al eens kennis te nemen van de aantallen gans die beide meertjes als slaappleaats gebruiken en om in het seizoen 2001/02 met regelmaat slaappleaatsstellingen uit te voeren. De resultaten daarvan (tabel 17) spreken boekdelen. Gelegen in de regio van Idzegaasterpoel en Oudegaasterbrekengebied, die van groot belang is voor Kleine riet- en Brandgans, worden ook de beide meertjes bij IJlst in groten getale gebruikt door de soorten als overnachtingsplaats. Gefoeraerd wordt er in de directe omgeving, zoals in de graslanden tussen Oudega (W.), IJlst en Heeg.

Tabel 17. Vastgestelde maxima op de slaappleaats in het Hisse- en Piekemeer.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	2.500	7,4	okt. 2001
Brandgans	20.000	11,1	feb. 2002

Idzegaasterpoel & De Pine Van de Idzegaasterpoel was bekend dat het gebied met name in de jaren '60 veel

gebruikt werd als overnachtingsplaats van Kleine rietgans (Philippona 1978). Daarna namen de aantallen op de slaappleaats sterk af en bleek het gebied in de jaren '80 nog nauwelijks als slaappleaats te worden gebruikt (Schilperoord *et al.* 1989). Slaappleaatsstellingen in de winterseizoenen 2000/01 en 2001/02 bewijzen het tegendeel. In beide seizoenen zijn zowel Kleine riet- als Brandgans zeer talrijk (tabel 18) en blijkt het gebied voor beide soorten tot de belangrijkste slaappleaatsen van het Zuidwest-Friese merengebied te behoren. Er wordt geslapen op het plasdrasstaande land van weidevogelreservaat 'De Pine' en op het open water van de Idzegaasterpoel. Gefoeraerd wordt er overwegend in de directe omgeving, zoals in de graslanden rondom Idzega. Met de slaappleaatsstellingen is duidelijk geworden dat het gebied van de Idzegaasterpoel & De Pine zich kan kwalificeren voor de Europese Vogelrichtlijn.

Tabel 18. Vastgestelde maxima op de slaappleaats in de Idzegaasterpoel en De Pine.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	10.500	30,9	nov. 2001
Kolgans	1.100	0,2	feb. 2002
Brandgans	17.000	9,4	jan. 2002

Oudegaasterbrekengebied Vogelrichtlijngebied de Oudegaasterbrekken omvat meren en poelen als de Blauwhuisterpoelen (Rietmeer, Sipkemeer en Vliet), Oudegaasterbrekken, Bombrekken, Vlakke Brekken, Hop, Ringwiel, Zandmeer en Grote Gaastmeer. Werd het gebied in de jaren '60 en '70 nog van klein belang geacht als slaappleaats van de Kleine rietgans (Philip-

Jonge Kolgans

foto: Teake Roosjen

pona 1978), in de jaren '80 staan de Oudegaasterbrekken reeds bekend als belangrijkste slaappleaats van de soort in Zuidwest-Fryslân (Schilperoord *et al.* 1989). Datzelfde blijkt ook uit de tellingen in de seizoenen 1999/2000, 2000/01 en 2001/02 (Kleefstra 2001), en blijkt ook te gelden voor de Brandgans (tabel 19). Daarnaast overschrijdt ook de Kolgans in het gebied de 1%-drempel. Deze enorme aantallen ganzen overnachten overwegend op de boezemlanden van de Bombrekken, het Ringwiel en het Rietmeer en foerageren veelal in de directe omgeving van het gebied, zoals in de polders rond Gaastmeer, Sandfirden en Westhem. Daarnaast wordt ook in groten getale overnacht op het Grote Gaastmeer en Zandmeer. Al met al heeft het Oudegaasterbrekengebied zich daarmee dubbel en dwars voor de Vogelrichtlijn gekwalificeerd.

Tabel 19. Vastgestelde maxima op slaappleaatsen in het Oudegaasterbrekengebied.

Oudeg. brekken en Blauwhuisterpoelen			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	23.900	70,3	nov. 2001
Kolgans	7.100	1,2	jan. 2001
Brandgans	51.462	28,6	jan. 2002

Grote Gaastmeer en Zandmeer			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	5.410	15,9	nov. 2001
Kolgans	1.800	0,3	jan. 2001
Brandgans	12.000	6,7	jan. 2001

Sneekermeer en Goïngarijster Poelen Van het Sneekermeergebied is bekend dat het met haar uitgestrekte zomerpolders en boezemlanden van groot belang is als slaappleaats van ganzen. Zo indiceren gegevens van de FFF uit de jaren '80 maximumaantallen van 30-40.000 exemplaren voor de Kolgans en 10.000 voor de Brandgans (Altenburg 1987). De recente slaappleaatsstellingen wijzen uit dat met de toename van de aantallen overnachtende ganzen in het Sneekermeergebied zijn toegenomen. Het maximumaantal Kolgans in tabel 20 is een uitschieter, al werden ook in maart van datzelfde jaar ruim 61.000 Kolgans werden vastgesteld. Wanneer gekeken wordt naar de gemiddelde aantallen Kolgans per maand over de afgelopen vier winterseizoenen (nov. 1998 t/m mrt. 2002) in het zuidelijke Sneekermeergebied (zomerpolders en boezemlanden van de Bloksleatpolder, Graverij, Geeuwopolder, Greate Griene en Lytse Griene), komt men op aantallen die voortdurend liggen tussen 20-45.000. De

maximumschatting voor de soort ligt echter op 65-70.000 voor het hele Sneekermeergebied, inclusief de aantallen die overnachten in het noordelijke Sneekermeergebied (zomerpolders van het Potskar en boezemland aan Zoutepoel).

Hetzelfde gaat op voor de Brandgans. Het maximumaantal in tabel 20 is een uitschieter; de gemiddelde aantallen per maand liggen doorgaans lager. Toch indiceert een schatting op basis van de slaappleaatsstellingen 40-45.000 Brandgans voor het hele gebied. De Kleine rietgans wordt vrijwel jaarlijks vastgesteld in de periode oktober/november met 200-400 exemplaren.

Kol- en Brandgans die in het Sneekermeergebied slapen, foerageren niet alleen in de omgeving van het centrale merengebied van Fryslân, maar bestrijken heel Midden-Fryslân en wellicht ook regio's daarbuiten. Vooral de veenpolders rond De Deelen en Vegelinsoord worden frequent in groten getale bezocht.

Tabel 20. Vastgestelde maxima op de slaappleaatsen in het Sneekermeergebied.

Zuidelijk Sneekermeergebied			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine zwaan	55	0,3	nov. 2001
Kleine rietgans	390	1,1	nov. 2001
Kolgans	63.265	10,5	jan. 2002
Grauwe gans	286	0,1	nov. 2001
Brandgans	42.550	23,6	jan. 2002

Noordelijk Sneekermeergebied			
Soort	Aantal	%	Maand
Kolgans	9.685	1,6	dec. 2001
Brandgans	1.723	1,0	mrt. 1999

Swin Van het meertje 'Swin' bij Elahuizen werd vermoed dat het van belang zou kunnen zijn als slaappleaats van de Kleine rietgans. Reden om dit meertje in het winterseizoen van 2001/02 te onderzoeken. Met de tellingen werden de vermoedens bevestigd (tabel 21).

Tabel 21. Vastgestelde maxima op de slaappleaatsen in het Swin.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	740	2,2	dec. 2001
Kolgans	810	0,1	dec. 2001
Brandgans	200	0,1	mrt. 1999

Terkaplester Poelen/Akmarijp Evenals van het Sneekermeergebied indicerden gegevens van de FFF uit de jaren '80 reeds de waarde van het Terkaplester Poelengebied als slaappleaats voor ganzen. Altenburg (1987) geeft voor de Kolgans maxima van 10-15.000 vogels en voor de Brandgans 5-10.000. De maximumaantallen

in tabel 22 tonen aan dat deze aantallen tegenwoordig aanzienlijk hoger liggen. In het noordelijke deel van het gebied is de zomerpolder 'Meinesleat-Akkrumerrak' een slaappleaats die massaal gebruikt wordt. In het oostelijke deel van het gebied slapen ganzen verspreid over de zomerpolders 'Ald Hof', 'Boksleat' en op de blauwgraslanden van Akmarijp. De maximumaantallen indiceren nu schattingen van 55-65.000 voor de Kolgans en 35-40.000 voor de Brandgans. Een slaappleaatsstelling van het gehele Terkaplester Poelengebied in februari 2000 onderbouwt dit. Toen werden 65.230 Kolgans en 35.130 Brandgans vastgesteld. Wanneer men er bij stil staat dat gelijktijdig in het Sneekermeergebied overeenkomstige aantallen overnachten, mag duidelijk zijn hoe belangrijk de eenheid van Sneekermeer- en Terkaplester Poelengebied is als slaappleaats van Kol- en Brandgans. Ook de Kleine rietgans wordt jaarlijks vastgesteld met aantallen die de 1%-drempel van de soort overschrijden.

De ganzen van het Terkaplester Poelengebied foerageren overwegend in de omliggende veenpolders (Haskeveenpolder, regio ten westen van Akkrum, veenpolders rond De Deelen), maar ook zijn langere voedselvluchten waargenomen richting Alde Feanengebied, regio Tjeukemeer-Easterskar en Zuidwest-Fryslân.

Tabel 22. Vastgestelde maxima op slaappleaatsen in het Terkaplester Poelengebied.

Noordelijk Terkaplester Poelengebied			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	210	0,6	mrt. 1999
Kolgans	35.870	6,0	nov. 2000
Brandgans	22.500	12,5	feb. 2001

Oostelijk Terkaplester Poelengebied			
Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	400	1,2	nov. 1998
Kolgans	29.005	4,8	nov. 2001
Brandgans	14.200	7,9	dec. 1999

Tjeukemeer Het Tjeukemeer is niet gekwalificeerd voor de Europese Vogelrichtlijn. Gegevens over ganzen op slaappleaatsen ontbraken tot voor kort, ondanks dat Koffijberg *et al.* (1997) uitgaan van schattingen van 5-10.000 Kolgans en 1-5.000 Brandgans. Ook Altenburg *et al.* (1992) geven aan dat de Kolgans in het Tjeukemeergebied de 1%-drempel met regelmaat overschrijdt. Uit de slaappleaatsstellingen in het winterseizoen 2001/02 blijkt dit evenwel niet (tabel 23). Alleen in het vroege winterseizoen wordt mondsmaat gebruik gemaakt van Polder Houttoom e.o. door Grauwe gans en

Kolgans. Wanneer echter de grote zomerpolders in het centrale merengebied onder water komen te staan, wordt van het Tjeukemeer vrijwel geen gebruik meer gemaakt. De Kolganzen die rond het meer pleisterden, bleken grotendeels afkomstig uit het centrale merengebied en deels uit de Brandemeer en Rottige Meenthe.

Tabel 23. Vastgestelde maxima op de slaapplaats in het Tjeukemeer.

Soort	Aantal	%	Maand
Grauwe gans	358	0,2	nov. 2001
Kolgans	427	0,1	nov. 2001
Brandgans	41	0,0	nov. 2001

Witte en Zwarte Brekken De eilanden in de Witte en Zwarte Brekken staan al sinds de jaren '60 bekend als een belangrijke slaapplaats voor Kleine rietganzen (Philippona 1978). Altenburg (1986) noemt aantallen van 5-10.000 en geeft eenzelfde aantal voor de Kolgans en enkele duizenden voor de Brandgans. Aan deze schattingen is sindsdien opvallend weinig veranderd. In tegenstelling tot gebieden als het Sneekermeer en de Terkaplester Poelen zijn de aantallen op de Witte en Zwarte Brekken niet significant toegenomen (tabel 24). Gedurende de vier seizoenen dat er geteld is, herbergt het gebied in het najaar doorgaans ruim 7.000 Kleine rietganzen en schommelen de aantallen van Kol- en Brandgans sterk tussen enkele honderden tot enkele duizenden exemplaren. Het gebied is daarmee zeker nog van belang als slaapplaats, maar wordt niet structureel bezocht door massa's ganzen. Het gebied heeft, gelet op het uitblijven van een toename die synchroon loopt met de landelijke toename van o.a. Kol- en Brandgans, in zekere zin aan waarde ingeboet.

Tabel 24. Vastgestelde maxima op de slaapplaats in de Witte en Zwarte Brekken.

Soort	Aantal	%	Maand
Kleine rietgans	10.338	30,4	mrt. 1999
Kolgans	10.516	1,8	mrt. 1999
Brandgans	9.422	5,2	mrt. 1999

DISCUSSIE

Zoals gezegd zijn slaapplaatsstellingen van ganzen en zwanen niet nieuw. Toch hebben de recente slaapplaatsstellingen tot nieuwe inzichten geleid voor veel belangrijke vogelgebieden in Fryslân. Zo kan er bijvoorbeeld aan de hand van de tellingen een nieuw, geactualiseerd overzicht gegeven worden van de slaapplaatsen van de Klei-

ne rietgans in Fryslân (Kleefstra 2001); het laatste overzicht dateerde van eind jaren '70 (Philippona 1978). Daarnaast is er veel duidelijk geworden over het belang van gebieden voor ganzen en zwanen; gegevens die een welkome aanvulling zijn op de landelijke watervogelmonitoring (Kleefstra & Boele 2002) en gegevens die van belang zijn bij de aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden. Zo werden tijdens de tellingen in het winterseizoen van 1999/2000 de resultaten direct doorgespeeld aan SOVON, alwaar men een actueel overzicht voorbereide van de vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen Vogelrichtlijngebieden. Daardoor konden de aantallen ganzen in het Oudegaasterbrekengebied direct gebruikt worden voor kwalificatie voor de Europese

Ook het aanleggen van fietspaden langs slaapplaatsen, die in de winterperiode frequent door woon-werkverkeer gebruikt worden (verstoring), kan als een actuele bedreiging worden beschouwd. Het fietspad dat over de noordoever van de Oudegaasterbrekken loopt, is hiervan een treffend voorbeeld.

Met het oog op natuurbeheer en -beleid zijn op basis van de slaapplaatsstellingen eveneens aanbevelingen gedaan. Met het wegvallen van de jacht rond slaapplaatsen verspreiden ganzen zich tamelijk erratisch en maken steeds meer gebruik van graslanden die direct grenzen aan slaapplaatsen. Daarmee wordt in toenemende mate massaal door ganzen 'ontbeten' op graslanden van boeren die daarvoor

Kolgans boven het Meskenwiersterfild bij de Terkaplester Poelen

foto: Sjoerd Bakker

Vogelrichtlijn (Van Roomen *et al.* 2000).

Uit de gebiedsbesprekingen hiervoor blijkt dat enkele gebieden op basis van de slaapplaatsstellingen onterecht niet zijn gekwalificeerd voor de Vogelrichtlijn. Dit geldt voor het Heegermeergebied, de Idzegaasterpoel en De Pine, de Rottige Meenthe en Brandemeer, en mogelijk ook voor de Riperkrite (Frieswykpolder e.o.) en het Swin. De gegevens onderbouwen daarmee niet alleen het recht op Europese bescherming, maar kunnen ook ingezet worden bij actuele bedreigingen, zoals het aanleggen van woonwijken en het oprichten van recreatieve voorzieningen nabij slaapplaatsen, waarvan o.a. alleen al de lichtuitstraling in het winterseizoen de waarde van een slaapplaats kan verminderen.

geen tegemoetkoming in de schade ontvangen, zoals boeren in ganzengedooggebieden daar wel in voorzien worden. De begrenzing van ganzengedooggebieden is veelal gebaseerd op gegevens van vóór het beëindigen van de jacht rond slaapplaatsen, waarmee het gedoogbeleid niet meer rijmt met de actuele situatie. De 'ontbijtvelden' rond slaapplaatsen komen daarom in aanmerking voor gedoogbeleid. Dat ganzen in aantal afnemen in ganzengedooggebieden (Koffijberg 2002) kan mogelijk deels toegeschreven worden aan het feit dat ganzen tegenwoordig in toenemende mate blijven pleisteren nabij de slaapplaatsen.

Ook is aanbevolen grote slaapplaatsen eerder plasdras te zetten (Kleefstra 2000). Zo arriveren Kolganzen

tegenwoordig reeds eind september/begin oktober, terwijl de zomerpolders op papier vanaf 1 november pas onder het boezemwater verdwijnen en dit in de praktijk meestal zelfs uitloopt tot in de tweede helft van november. Vooral Kolganzen zijn dan te vinden op de 'kleinere', verstoringgevoelige slaapplaatsen, zoals natuurontwikkelingsprojecten (Frieswykpolder, Kraenlannen, Easterskar) en in gebieden als Brandemeer en Tjeukemeer. Wanneer de 'grote' slaapplaatsen inunderen met boezemwater laten Kolganzen de 'kleinere' slaapplaatsen echter links liggen. Met het oog op beheer dat zich richt op de pleister-

plaatsfunctie voor watervogels, zoals het geval is in het centrale merengebied van Fryslân, wordt daarom aanbevolen in o.a. het Sneekermeer- en Terkaplester Poelengebied enkele zomerpolders reeds vanaf 1 oktober te laten inunderen met boezemwater.

Al met al is het hiervoor gepresenteerde overzicht van slaapplaatsen nog tamelijk beknopt. Doordat er met grote regelmaat geteld wordt, vertrektijden genoteerd worden, slaapplaatsen van Kleine rietganzen gelijktijdig geteld worden en met de tellingen inzicht verkregen wordt in de relatie tussen slaapplaatsen en foerageergebieden, is het mogelijk om op basis van het

verzamelde materiaal nader soorten te bespreken, -seizoenspatronen en trends weer te geven, van diverse soorten actuele overzichten van slaapplaatsen te presenteren, nader in te gaan op het gedrag van ganzen op slaapplaatsen en aan te geven in welke gebieden slaapplaatstellingen gewenst zijn. Met het oog op dat laatste staan met name de Friese Waddenkust, het Lauwersmeergebied en de Fluessen hoog op het verlanglijstje van te onderzoeken gebieden. Al met al een project waar muziek in zit voor zowel veldwerk als uitwerkingen als deze.

DANKWOORD

Voor het uitvoeren van tellingen, hulp in het veldwerk en het aandragen van informatie en suggesties gaat dank uit naar: T., D. & Y. Andringa, Sj. Bakker, P. de Boer, R. Bosma, P.W. Bouma, S. Bouwhuis, E. Bult, G. van der Burg, H. van Dijk, K. van Dijk, J. Dijkstra, H. van der Draai, R. Foekema, S. & J. Genee, H. de Haas, T. Haitjema, E. van Hijum, A. Huitema, G. Hylkema, A. & F. Jagersma, J. Jonker, G. van Kalsbeek, M. Klaij, K. Koffijberg, Y.D. Kuipers, F. & T. Kunst, Jn. & Jp. van der Meer, J. van der Meulen, N. Minnema, J. Muizelaar, T. Nijdam, J. Poutsma, J. Riemersma, M. van Roomen, A. van Scheltinga, J. Schram, H. Schreur, W.J. Siemensma, M.D. Smidt, J.J. Sinnema, A. Suurland, A. & S. Terpstra, L. Veenstra, M.H.M. Versluys, J. Visser, G. van der Wal, M. Wesselius en T. de Witte.

LITERATUUR

- ALTENBURG W. 1986. De Witte en Zwarte Brekken. FFF-rapport nr. 21. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Leeuwarden.
- ALTENBURG W. 1987. 10 jaar Meeroeverproject. In: 10 Jaar Veldbiologisch onderzoek in Friesland. Speciale editie van Twirre. Fryske Feriening foar Fjildbiologie, Leeuwarden.
- ALTENBURG W., W.S. VAN DER VEEN & E. WYMENGA 1992. Een verkennend onderzoek naar de betekenis van de Friese binnenwateren voor pleisterende watervogels. A&V-rapport 38. Altenburg & Wymenga BV, Veenwouden.
- BURG G. VAN DER & J. POUTSMA 2000. Analyse van vogeltellingen langs de Friese IJsselmeerkust 1975-1999. Afstudeeropdracht Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein, Velp. Stagerapport It Fryske Gea, Olterterp.
- FEENSTRA H. 1998. Ganzen op en nabij het Fochteloërveen 1993-1998. Rapport Vereniging Natuurmonumenten, Fochtelo.
- HAITJEMA T. (RED.) 1983. Jaarboek 1981/1982. Vogelwerkgroep Friese IJsselmeerkust. FFF-rapport 18. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Leeuwarden.
- HOONJEMEIJER J.C.E.W. 2000. Natuurmonument De Friese IJsselmeerkust. Jaarverslag 1999. Vereniging It Fryske Gea, Olterterp.
- HUSTINGS M.F.H., R.G.M. KWAK, P.F.M. OPDAM & M.J.S.M. REIJNEN 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging (Natuurbeheer in Nederland, deel 3). Pudoc, Wageningen.
- KLEEFSTRA R. 1999. Slaapplaatstellingen van ganzen en zwanen in het centrale merengebied van Fryslân in de winter van 1999/00. Rapport in eigen beheer, Akkrum.
- KLEEFSTRA R. 2000. Slaapplaatstellingen van ganzen en zwanen in Midden- en Zuidwest-Fryslân in het winterseizoen 1999/2000. FFF-rapport nr. 63. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Akkrum.
- KLEEFSTRA R. 2001. Slaapplaatstellingen van ganzen en zwanen in Midden- en Zuidwest-Fryslân in het winterseizoen 2000/2001. FFF-rapport nr. 68. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Akkrum.
- KLEEFSTRA R. & A. BOELE 2002. Watervogels op de Friese binnenwateren in het winterseizoen 2000/2001. Twirre 13 (3): 87-94.
- KOFFIJBERG K., B. VOSLAMBER & E. VAN WINDEN 1997. Ganzen en zwanen in Nederland: overzicht van pleisterplaatsen in de periode 1985-94. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- MEININGER P.L., H. SCHEKERMANN & M.W.J. VAN ROOMEN 1995. Populatieschattingen en 1%-normen van in Nederland voorkomende watervogelsoorten: voorstellen voor standaardisatie. Limosa 68 (2): 41-48.
- NIJLAND F. 1999. Vijfentig jaar ganzentellingen bij de Grootte Wielen. Twirre 10 (4): 11-14.
- PHILIPPONA J. 1978. De slaapplaats van de Kleine rietgans in Friesland. Watervogels 3 (1): 32-38.
- ROOMEN M.W.J., A. BOELE, M.J.T. VAN DER WEIDE, E.A.J. VAN WINDEN & D. ZOETEBIER 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- ROOMEN M.W.J. VAN & F. HUSTINGS 1996. Handleiding Watervogelprojecten SOVON. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- ROOMEN M. VAN & R. VOGEL 1996. Monitoring van vogels in Belangrijke Vogelgebieden: een studie naar de mogelijkheden om belangrijke vogelsoorten in IBA's op de voet te volgen. SOVON-onderzoeksrapport 96.02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- ROSE P.M. & D.A. SCOTT 1997. Waterfowl population estimates - second edition. Wetlands International Publication 44, Wageningen.
- SCHILPEROORD L.J., A. TIMMERMAN AZN & J. PHILIPPONA 1989. De Kleine rietgans in Friesland in 1956-86. Limosa 62 (3): 125-130.

Romke Kleefstra, coördinator FFF-Slaapplaatstellingen ganzen en zwanen,
Sinnebuorren 34, 8491 EH Akkrum (tel.: 0566-652881)

Oscar Alexander, coördinator FFF-Vogelwerkgroep Zuidwest-Friese Merengebied,
Turfdyk 10, 8611 JH Gaastmeer (tel.: 0515-469944)

Jos Hooijmeijer, It Fryske Gea, coördinator slaapplaatstellingen Friese IJsselmeerkust,
p/a Murnseleane 1, 8572 WN Riis (tel.: 0514-581900)